

Kırım'dan Türkolojiye Emel'in Sesi

**PROF. DR. ZÜHÂL YÜKSEL'E
ARMAĞAN**

Editör

İŞILAY İŞIKTAŞ SAVA

Ankara-2023

 BENGÜ
"Bir Avrasya Yazarlar Birliği Kuruluşudur"

Kırım'dan Türkolojiye Emel'in Sesi
PROF. DR. ZÜHÂL YÜKSEL'E
ARMAĞAN

BENGÜ YAYINLARI: 430

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Yakup Ömeroğlu

EDİTÖR
Işıl Işıktaş Sava

GRAFİK-TASARIM
İbrahim Sağlam

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Kırım'dan Türkolojiye Emel'in Sesi
Prof. Dr. Zühâl Yüksel'e Armağan
Işıktaş Sava, Işıl
Türü: İnceleme
1.Baskı, 524 s., 16x24 cm
Mart 2023, Ankara

ISBN: 978-625-6981-26-3

BASKI
Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık
Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No: 48/48-49
İskitler/ANKARA • Tel: (0312) 341 36 67
Sertifika No: 47865

 BENGÜ

BENGÜ YAYINLARI
Sakarya Mah. Göztepe Sk. No: 5/A
Altındağ/ANKARA
Tel : +90(312) 311 70 52
Faks : +90(312) 311 70 32
e-posta : bilgi@ayb.org.tr

Cemile KINACI BARAN**Sabina SAİD**

Doğumunun 125. Yılında Kazak Yazar Muhtar Avezov (1897-1961)

Hakkında Türkiye’de Yapılan Çalışmalar 302

Emine GANIYEVA**Nariye SEYDAMETOVA**

Prof. Dr. Zühal Yükselniñ Qırımtatar Tiline Bağışlanmış İlmî İşleri 311

Hüseyin YILDIZ

Kırım Karaycasında Eşmerkezli Birleşik Kelimeler.....318

Meryem HAKİM

Kazaklar ve Doğu Türkistan’ın Hürriyet Savaşçıları.....341

Savaş ŞAHİN

Anlam Alanları Bakımından Türkmen Türkçesinde

Yiyecek-İçecek Adlarıyla Kurulan Deyimler.....347

Süleyman Kaan YALÇIN

Birincil Uzun Ünlülerin Kırım Tatar Türkçesindeki Görünümü.....357

Zakiya MAMUTOVA

Dil ve Kültür: Kırımtatar Halk Yırlarının Üslubiy Özellikleri 372

Doğan ÇOLAK

Nikolay Yakutskay’ın “Cüzzam ve Aşk” İsimli Eserinde 377

Saha Türklerinin Kültürel Değerleri

Ferhat TAMİR

Kırgız Türkleri Tarihine Ait Notlar 390

F. Tutku AYDIN BEZİKOĞLU

Diasporadaki Kırım Tatarları’nda Dil, Edebiyat ve Kimlik.....396

Gökçen BİLGİN AKSOY

Âşık Elesger’in Şiirlerine Sözlüksel Alan Kuramı Temelinde Bir Bakış 407

Gülşah YILMAZ

Alimcan İbrahimov’un Denizde Hikâyesi Üzerine.....420

Işıl İŞIKTAŞ SAVA

Bir Sürün, İki Semiyotik Gösterge: Baydarava Qaranfili, Qara Tuman 428

İbrahim ATABEY

Türkçenin Yabancı Kelime Salgınına Uğradığı Virüs Salgını Dönemi 437

NİKOLAY YAKUTSKAY'IN “CÜZZAM VE AŞK” İSİMLİ ESERİNDE SAHA TÜRKLERİNİN KÜLTÜREL DEĞERLERİ

Doğan ÇOLAK*

0. Giriş

Sahaların en eski dönemleri ile ilgili yeterince kaynak bulunmamaktadır. Yaygın kabul edilen görüşe göre Sahalar, ana kitleden erken dönemde ayrılmışlardır. Göçtükleri coğrafya, diğer Türk topluluklarının aksine kuzeye doğru gerçekleşmiştir. O dönemlerde yerli halklardan başka bu coğrafyada yaşayan topluluk henüz bulunmamaktaydı ve ne Sahalar ne de bu halklar yazıyı kullanmaya başlamışlardı. Bundan dolayıdır ki Rusların 17. yüzyılda bölgeye gelişine kadar devam eden süreç ile ilgili arkeolojik verilerden ve sözlü kültür örneklerinden başka kayıt bulunmamaktadır. Rusların bölgeyi işgaliyle başlayan süreçten itibaren Sahalarla ilgili yazılı tarihî ve resmî belgeler ışığında daha sağlıklı ve kesin bilgiler elde edilmeye başlanmıştır (Çolak, 2019: 2).

Sahaların erken dönemde ana kitleden ayrılması, göç yollarında ve yerleştikleri bölgede karşılaştığı halklarla temasından çok fazla etkilenmemesi arkaik kültürel unsurlarının korunmasını sağlamıştır. Görünüme göre Sahalar bölgelerinde baskın kültür durumundaydı ve bu nedenle kültürlerini daha iyi muhafaza etmişlerdi. Yefremov'un “Saha Türkçesi, Saha halkının dili olmasının yanında Saha Cumhuriyetinin merkezî bölgelerinde uluslararası ilişki dili olarak kullanılması ile özel bir yere sahip olmuştur. Ekim Devrimine kadar olan dönemde de pek çok etnik grubun bir arada yaşadığı bir bölge olan bu topraklarda Saha Türkçesi uzun

* Dr. Öğr. Üye., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Kuzey-Doğu Anabilim Dalı, dcolak@nevsehir.edu.tr, dogan_colak@hotmail.com

bir süre tüm bu gruplar arasında uluslararası anlaşma dili olmuştur.” (Yefremov, 2001: 288’den aktaran Killi, 2006: 63) şeklinde sunduğu bilgiler ile o dönemlerde bölgede yaşayan ve siyasî olarak baskın durumda olan Rusların dahi uluslararası dil olarak Saha Türkçesini kullanması (Killi, 2006: 63), Sahaların temasta olduğu diğer kültürler üzerindeki etkisini göstermektedir.

Sahaların iyi bir şekilde muhafaza ettiği kültürü, Sovyetler birliği döneminde türlü baskılarla kesintiye uğrasa da birliğin dağılmasının ardından hızlı bir şekilde canlandırılmaya başlanmıştır (Killi, 2006: 63). Bununla ilgili en somut örnek, Sahaların en önemli tarihî ve kültürel değeri olan, *oloñxo* adı verilen destanlarına verdiği önem ve onunla ilgili yaptıkları faaliyetlerdir. Başkent Yakutsk’un cadde ve sokaklarında “destanlar ve destanlarla ilgili unsurları görmek mümkündür. Saha Yeri’nde sadece destanların sahnelendiği *oloñxo* tiyatrosu bulunmaktadır. Bunun yanı sıra ‘*Oloñxo* Bölgesi’ projesi üzerine çalışmalar devam etmektedir. Bu proje ile destanlarla ilgili resim, heykel ve 3D görüntülerin ve daha birçok çeşitli aktivitelerin yer alacağı büyük bir kompleks hayata geçecektir. Ayrıca Saha Yeri’nde, 2010 yılında, destanlar üzerine ilmi faaliyetlerde bulunan ‘*Oloñxo* Araştırmaları Merkezi’ açılmıştır.” (Çolak, 2019: 6).

Bu çalışmada, çağdaş Saha edebiyatının öne çıkan yazarlarından Nikolay Yakutskay’ın tarafımızdan “Cüzzam ve Aşk” adıyla Türkiye Türkçesine aktarılan romanında (Yakutskay, 2022), Sahaların arkaik unsurlar barındıran ve Rusların bölgeye gelişiyle özellikle dinî hususlarda çeşitlilik göstermeye başlayan kültürel unsurları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada ele alınan konular *Evlilik*, *Bayramlar ve Kutsal Günler*, *Zaman ile İlgili Adlandırmalar ve Takvim*, *Din ve İnanç* başlıkları altında verilmiştir. Bu konularla ilgili hususlar romandan alıntılar yapılarak örneklendirilmiştir. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme ile tespitlere yer verilmiştir.

1. İnceleme

1.1. Evlilik

Türklerde evlilik müessesesi ve törenleri oldukça geniş bir konu olup müstakil olarak ele alınan araştırma konularından biridir. Bu konu kız isteme ritüelleri, evlilik hazırlıkları, kutlamaları vb. birçok alt inceleme alanına sahiptir. Saha Türkleri de bu hususta geleneksel bağlamdan kopmamakla birlikte evliliğin öncesi ve sonrası ile gerçekleşen tüm aşamalarına aynı önem ve özeni göstermektedir.

Türklerde yaygın olarak görülen kızı isteyenlerden başlık parası/kalın alma âdeti Saha Türkleri arasında da bulunmaktadır. Öyle ki bu istek dolayısıyla kızın rızasının dışına dahi çıkılabilmektedir. Romanın temel konularından birini de bununla ilgili bir hadise teşkil etmektedir.

Romanın başkahramanlarından *Kere Ketiriine*, babasının menfaat beklentileri dolayısıyla zorla istemediği ve sevmediği biriyle evlendirilmek istenmektedir.

Üstelik *Kere Ketiriine*'nin ailesi, onun *Moloohoy Uybaan*'a âşık olduğunu bilmesine rağmen bunu yapmaktadır. Kız, *Moloohoy*'u sevdiğini, başkasıyla evlenmeyi kabul etmediğini söyleyince babası:

Öyleyse sana seçme hakkı vermiyorum, eski atalarımızın geleneğine göre ebeveynlerinin istediği kişiyle evleneceksin! (s.182)

diyerek bunun, kızın rızası olmasa da anne ve babasının görüşünün yeterli olmasının, Saha kültüründe geleneksel bir durum olduğunu vurgulamaktadır. Bunu kabul etmeyen *Kere Ketiriine* sonuna kadar mücadele eder ancak başaramayınca aşkına, sevdiği oğlana kavuşmak için ailesinden habersiz evini terk ederek *Moloohoy Uybaan*'ın yanına gider.

Benzer bir olaya maruz kalmış bir başka roman karakteri ise *Suohalcıya Tolbonnooh*'tur. O, *Kere Ketiriine* kadar şanslı değildir. Sevdiği biri olmasına rağmen ailesi tarafından başlık parası almak arzusu ile zorla zengin biriyle evlendirilir. Ancak düğün gecesi bu durumu hazmedemeyen *Suohalcıya* intihar eder. Arkasından onun ölümünü kabullenemeyen kocası ve sevdiği genç de intihar eder. Saha inancından hareketle sebep her ne olursa olsun intihar eden kişilerin ruhlarının kötü birer ruha dönüşerek Orta Dünya'da sıkışıp kaldığına inanılmaktadır. Söz konusu durum, bu özellikleri dolayısıyla romanda artık efsaneleşmiş bir olay olarak anlatılmaktadır:

...Suohancıya Tolbonnooh'un ailesi, ona Güzel Suohancıya diye ad vermişti. O kızı, sevdiği oğlana vermeyip başlık parası alma arzusu ile ailesi zengin birinin oğluna zorla vermişlerdi. Kız, gece kocasından kaçıp avlunun dışındaki ağacın kalın bir dalına kendini asarak intihar etmişti. (s. 86)

Suohalcıya Tolbannooh, onu istemeye gelen oğlanı çok fazla başlık parası isteyerek korkutmak istemiş, ailesi evlen diye ona baskı yapmıştı. "Bu zengin biriyse evlerinin avlusundaki direktten bizim avlumuzun direğine gelene kadar atın sağ ayağı yere kaç kere basmışsa o kadar altını başlık parası olarak istiyorum. Bu başlığı verirlerse evlenirim." dedi. Suohalcıya Tolbannooh'un isteğini, zengin oğlundan ve onun dönürcülerinden ailesi istedi. Bundan korkmayan zengin oğlu, başlık parasının miktarını kabul edince Suohalcıya Tolbannooh, sevdiği oğlanı gönderip zengin oğlunun atının sağ ayağının yere kaç defa bastığını sayıp hesapladı. Zengin oğlu o kadar altını Suohalcıya Tolbannooh'un ailesine verdi. Verdiği sözü tutan Suohalcıya Tolbannooh, o oğlan ile istemese de evlendi. Gerdek gecesi evden çıkıp ağılın dışındaki karaçamın kalın bir dalına kendini asarak intihar etti. Damat olan zengin oğlu onu görünce o gece o da intihar etti. Sabah gökyüzü aydınlandığında Suohalcıya Tolbannooh'un sevdiği oğlan, sevdiği kızın öldüğünü duyunca o da intihar etti. Sonra akrabalarının yanına üçünü birlikte gömdüler. Yaşlıların söylediklerine göre intihar edenlerin ruhları kötü ruhlar olarak etrafta dolaşmış. Şamanlar ve akıl hastaları onların ruhlarıyla transa geçip kendinden geçer, derler. (s.180-181)

Romanda herhangi bir geleneksel düğün merasiminin anlatıldığı bölüm bulunmamaktadır. Bunun yerine kaçarak evlenen *Kere Ketiriine* ile *Moloohoy Uybaan*'ın cüzzam hastaları için yapılmış olan bakım merkezindeki düğün kutlamasına yer verilmiştir. Çiftin kilisede yasal olarak kıyılan nikâhlarının ardından bakım merkezinin yemekhanesinde onlar için bir eğlence tertip edilmiştir:

Sabahki kilise ibadetinin ardından Butakov onların yanına giderek evlenmek üzere kiliseye çağırdı. Bülüü kilisesinin yaşlı papaz yardımcısı Sergiy, cüzzamlılar yerleşesine kilise yapılıncı buraya papaz olmuştu. İhtiyar papaz Sergiy, gençleri evlendirdi. Sonra Demirbaş Müdürü Uybaan Uybaanabıs Butakov'un talimatıyla yemekhaneye yerleşke işçileri çağrılıp düğün eğlencesi hazırlandı. Düğün masrafının yarısı yerleşke bütçesinden karşılandı, diğer yarısını, yirmi beş rubleyi Moloohoy Uybaan verdi. (s.214)

Kırsal kesimlerde yaşayan Sahaların, evlilik hazırlıklarına yaz aylarının bitmesi ve havaların soğumasıyla başladığı belirtilmiştir. Bunun nedeni romanda, yapılacak işlerin bitmesiyle beraber boş zamanların oluşmasına bağlanmaktadır:

Kısa süre içerisinde yazlık evlerinde yaşayanlar kışlık evlerine göçmeye başladı. Evlerini, ahırlarını tamir edip elden geçirdiler. İşte, bu zamandan sonra çalışan işçilerin boş zamanı olmaya başladı. Gençler aileleri ile konuşup kız bakmaya gelip gitmeye başladılar. Başlık parası hakkında konuşmalar, akrabalıklar başladı. (s. 167)

1.2. Bayramlar ve Kutsal Günler

1.2.1. Geleneksel Saha Bahar Bayramı: *Isiix/Ihiix*

Türklerde baharın gelişinin kutlanması çok eski bir gelenektir. Bugün birçok Türk topluluğunda 21 Mart'ta bahar bayramı çeşitli adlar altında kutlanmaktadır. Saha Türkleri bahar bayramını, yaşadıkları coğrafyanın etkisinden dolayı baharın daha geç gelmesi sebebiyle 21 Haziran'da kutlamaya başlar ve birkaç gün devam eder (Çeliktenyıldız, 2022: 78). Sahalarda bahar bayramı *isiix/ihiix* olarak adlandırılır. Bu kelime *ıs-* "saçmak" anlamına gelmektedir. Burada saçılan kıımızdır. Dolayısıyla bayramın diğer adı da *kımıs ihiix* "kımız saçma bayramı"dır (Pekarskiy, 1945: 422, 423). Ülkenin tamamında büyük bir coşku ve katılımıla gerçekleştirilen bu bayramlarda çeşitli ritüeller ve eğlenceler gerçekleştirilir, oyunlar oynanır.

Bayramdan önce kutlama yapılacak alanın hazırlıkları yapılır. Sahalar için kutsal bir anlam ifade eden *sergeler* dikilir. Alan süslenir. Bayramın açılış şamanın yaptığı dua ile başlar. *Isiix/ihiix* ile ilgili tüm bu hususlar romanda oldukça detaylı bir şekilde anlatılmıştır:

Muhtar Kıççık, evinin alt tarafındaki geniş, temiz alana üç kutsal direği diktirdi. Yeşil huş ağacını getirdi, farklı renklerde kumaş parçalarını, at saçlarını astırdı, Bahar Bayramı'nın kutlanacağı alanı süsletti. Bahar Bayramı kutlamalarına Bülüü

şehrindeki üç yakın kasabanın ileri gelen ailelerini, meşhur halk oyunu ekibini, destancıları ve şarkıcıları çağırıldı. Bahar Bayramı'nın açılış günü, köy halkı, uzakta ve yakında yaşayanların kimisi yürüyerek kimisi atla gelip sabah erkenden toplanarak büyük bir kalabalık oluşturdular. Muhtar Kıççık, Bahar Bayramı'nın açılışı için Orta Büllüü kasabasından meşhur şaman Sıginnah ve kadın şaman Alıhardaah'ı çağırıp getirtti. Şamanlar yağlı kızımlı, at yelesiyle süslenmiş kımız kadehlerini ellerine aldılar ve onları yukarı kaldırıp Ayuhut'a, Cöhögöy'e, İeyehsit'e dua ettiler. Sonra dünya ruhu Aan Alahçın Hotun'a dua edip etrafa kımız saçtılar. İşte böyle, yeşil Bahar Bayramı'nın açılışı yapıldı, eğlence başladı. Bahar Bayramı üç gün üç gece boyunca sürdü. Grup grup bütün kalabalık dans edip yüksek sesle şarkılar söyledikten sonra sustu; Muhtar Kıççık Miiterey'in işçilerinin yaşadığı kulübede, ilçenin ünlü destancıları Namah Dalıya ve Çierbe'nin değışe değışe söyledikleri destanı dinlediler. Ayrı ayrı yerlere topladılar: güçlüler sopa çekme yarışı yaptı, hızlılar tek ayak üzerinde sekme yarışı yapıp tavşan gibi sekti, koşucular sıçrayarak koştu, çevikler başka bir yerde sıçrama yarışması yaptı. Şarkılar, türküler, eğlence ve oyunlar üç gün boyunca aralıksız devam etti. (s. 109-110)

1.2.2. Hristiyanlıkla İlgili Bayramlar ve Kutsal Günler

Sahalar geleneksel inançlarını sürdürmektedir. Onların Hristiyanlıkla olan ilişkileri kişiden kişiye değışen göreceli bir özellik arz etmektedir. Hristiyanlıkla ilgisi olanların da geleneksel inançlarıyla olan bağı kopmuş değıldir. Bu durum, romanda iç içe geçmiş bir şekilde yansıtılan geleneksel inanç-Hristiyanlık ilişkisiyle ortaya konmaktadır.

Romanda çok sayıda Hristiyan bayramından ve kutsal gününden bahsedilmektedir. Ancak bu bayram ve kutsal günlerin çoğunda yapılan ibadetlerden bahsedilmemekte; bunlar bir zaman dilimini ifade etmek için kullanılmaktadır:

Kıççık Miiterey, 1891 yılındaki Bötürüöp Bayramı'ndan sonra hayvanlarını kışın beslemek için işçilerini ot biçmeye gönderdikten sonra bir sabah bahçesine dört atlı girdi.

Aziz Petrov Günü'nden önce Kıççık Miiterey, Büllüü şehrine gidip üç gün kaldı. O günler boyunca Petrov yağmurları yağdı (s.60)

Muhtar Kıççık, zengin olduktan sonra her yıl **Aziz Petrov Günü** kutlamalarından önce şehre giderek işçilerin otları biçtirirken kullandığı bileylenmiş turpan, düzleştirilmiş örs ve çekiçler satın alma alışkanlığı vardı. Bu yıl da aynı alışkanlığı ile **Aziz Petrov Günü'nden birkaç gece önce şehre gitti. (s.62-63)**

Kışın büyük bayram, **Noel**, yaklaşmıştı. Bayramda bir şeyler almak için Kıççık Miiterey şehre gitmeye hazırlandı. (s.100)

Yeni yılın ilk günleri, sonra yedi gece süren **vafüz günleri** geçti. (s.102)

Hristiyan Tanrı Bayramı'ndan sonra Kıççık Miiterey'in işçilerinin malum konudaki merakları devam etse de beyleri onlara tay doğuran atları yakalatıp sürüye kattırdı (s.107)

İkinci Ortodoks Bayramı'ndan önce İhtiyar Beceke, belim ağrıyor, diyerek artık ot biçmeye gitmedi. (s. 136)

Güz bitip **Meryem Ana Bayramı** geldi, kışlık kar yağmaya başladı. (s.140)
Bahardaki **Tanrı Nikolay Günü** 'nün gecesi *İhtiyar Beceke* ortadan kayboldu. (s.142)

İkinci Ortodoks Bayramı 'ndan sonra hava yavaş yavaş bulutlandı, yağmurlar başladı, rüzgâr çıktı. (s.163)

“O zaman, uzatmadan bu kış **Tanrı Nikolay Günü** 'ne kadar resmî olarak evlendirip düğününü yaparız.” (s.164)

Meryem Ana Bayramı 'na kadar istemeye gelecek olmalılar. (s.166)

Bahardaki **Tanrı Nikolay** sabahında (Mayıs ayının dokuzuncu günü) *Kere Ketiriine* odasından yemekhaneye çıkıp giderken yakındaki ormandan guguk kuşu sesi duyuldu. (s.236)

Gerçekten de Mayıs ayının yirmi birinci gününde, **Tanrı Köstöküün Günü** 'nde, gündüz *Moloohoy Uybaan*... (s.236)

Şubat ayının yirminci gününde **Maslenitsa Orucu** başlıyordu. Bu oruç uzun sürüyordu, İsa Mesih Bayramı 'ndan önceki hafta bitiyordu. (s.235)

Aşağıdaki az sayıdaki örnekte ise bir anma veya ibadet durumu söz konusudur:

“İsa Mesih 'i doğuran **Meryem'in doğum günü!** Büyük bayram. En kutsal, saf kız Meryem 'den yardım iste, o hastalıklara şifa verir.” (s.91)

29 Ağustos 'ta Ortodoks kilisesinde **Aziz Krestitel'in başının kesildiği günün anılma** hazırlıkları vardı. (s.166)

Kilisede eylül ayının ortasında düzenlenen **Aziz Yahya'nın başının kesilmesini anma** töreninden sonra hava soğumaya başladı. (s.187)

Kasım ayının on beşinci gününden itibaren **Noel orucu** başlıyordu. Cüzam hastalarından bazıları oruç tutuyorlardı. Bu yüzden aşçıların da işleri artıyordu. Oruç tutanlara ekşimiş sütlü, tutmayanlara sütlü yemekler yapıyorlardı (s.233)

Ocak ayının altıncı günü kilisede kutlanan **Effani Bayramı** 'ndan sonra *Maşa* teyze iki geceliğine *Bülüü* şehrine gidip bir şeyler almak için izin aldı. (s.234)

1.3. Zaman ile İlgili Adlandırmalar ve Takvim

Sahaların geleneksel takvimine *cılcıt* denmektedir ve romanda tabiatın uyanışa geçtiği mevsim olan bahar mevsiminde, Mayıs ayında başlayan *cılcıt*a dair şu bilgilere yer verilmiştir:

Eskiden beri atalarımız ayların sayısını bilirdi. Saha halkının “cılcıt”ı, yani takvimi Mayıs ayından başlıyordu. Bu doğanın uyanış zamanına göre ayarlanmış bir takvimdi (s. 58)

Sahalarda yılın başlangıcı, yaşadıkları coğrafyanın özellikleri dolayısıyla diğer Türk topluluklarından farklıdır. Ayların adlandırması ve yılın ilk ayının belirlenmesinde Sahalara özgü bir düşünce vardır. Bu düşünce, romanda ihtiyar bilge tipi olan *İhtiyar Beceke* tarafından şöyle izah edilmiştir:

- Tıka, düşünüyorum da bizim Sahaların ataları yılı çok iyi bir şekilde hesaplamışlar, dedi. - İhtiyar, atalarımız neyi hesapladıkları için böyle söylüyorsun? - Yılı hesaplamışlar derken günü, ayı ve yılı, Rusların yaptığı takvim gibi hesaplamışlar ve adlandırmışlar diyorum, dedi. - Ruslar, yılı farklı mı hesaplıyorlar? diye Kere Ketiriine, meraklı bir şekilde sordu. O, yılın ilkbahar, yaz, sonbahar ve kış olmak üzere dört mevsime ayrıldığını biliyordu. İhtiyarların bazı ayların günlerine Tanrı Bayramı dediklerini duymuştu ama bunu hiç önemsememişti. - Bizim atalarımız yılı mayıs ayından başlatırlar. Fakat Ruslarda yeni yıl ocak ayının ilk gününden başlanmış. Doğrusu, bana göre, bizim atalarımızın yılı mayıs ayından başlatmaları hayatla ilgili. - İhtiyar, yılın mayıs ayından başlaması neden hayatla ilgili olsun ki? diye Kere Ketiriine, meraklı bir şekilde sordu. - Rusların yılın başlangıcı olarak kabul ettiği ocak ayı; kışın başı ve soğuktan başka hiçbir özelliği, anlamı yok. Fakat bizim atalarımızın yılı başlattığı mayıs ayında, ki biz ona “sağım ayı” deriz, bahar mevsimi başlayıp bitkilerin tohumları toprağa düşüp filizleniyor, yeni bitkiler yetişiyor; kuşlar, hayvanlar doğuyor. Sonra balıklar yumurtluyor, çoğalıyor. Her şey yeniden büyüyor ve meydana geliyor. Bu, gerçekten de yeni değil mi? Atalarımızın mayıs ayını yeni yılın ilk ayı olarak saymaları çok doğru gibi. - İhtiyar, yılın ilk ayını, senin dediğin gibi, atalarımız sağım ayından başlatıyorsa neden onu “ilk ay” diye isimlendirmemişler? - Dediğim gibi, tıka, her şeyin doğup çoğaldığı ayı, açıkça yılın ilk ayı diye adlandırmaları da onlar ilk ay olduğunu iyi bilirler. Bildiğin gibi sağım ayından sonra haziran ayı gelir. Biz bu aya “çam ayı” deriz. Onu da çok doğru bir şekilde adlandırmışlardır. Bu ayda çam ağacı, sarı toz saçar. Yani, çam ağacının kozalağı kışı geçirdikten sonra ikinci yazında kozalağının katmanları açılır; içindeki tohumlar rüzgârla uçar, yere düşüp filizlenir ve çam ağacı olur. Bu aydan sonra da temmuz ayı gelir. Biz ona da “ot ayı” deriz. Bu ayda otlar en büyük boya ulaşır, büyür, çiçeklenir. Otlar büyüdükten sonra insanlar ot biçmeye başlar. Ot ayından sonra ağustos gelir. Ona da “yaba ayı” deriz. Yaba ayında otu biçerler, tahılı toplarlar, kuruturlar ve depolarlar. Yaba ayından sonra eylül gelir. Biz eylüle “kulübe ayı” deriz. İnsanlar yazın yaşadıkları yerlerden, yazlıklarından göçüp kışlamak için kulübelerine, kışlayacakları yere gelirler. Sağım ayı miladi takvime göre yılın beşinci ayına denk geliyor. Eylül ayından sonra diğer ayların ayırıcı özellikleri olmadıkları için atalarımız bu ayları rakamlarla adlandırmışlar: altıncı, yedinci, sekizinci, dokuzuncu ve onuncu ay. İşte böyle, yılın on ayı bittikten sonra gelen ilk ayı “tay ayı” diye adlandırmışlar. Tay ayından sonra yılın son ayını bizim atalarımız “buzların eridiği ay” diye adlandırmışlar. Her ne kadar nisan ayında göller, nehirler ve derelerin buzları erimese de karlar eriyip su, ovalara doğru azar azar gelerek buzları eritir. Bu da yılın on ikinci ayıdır. Bizim atalarımız gerçekten çok akıllı insanlarmış. (s.139-141)

Saha geleneksel inançları arasında kış mevsiminin, yani soğukların başlangıcı ve bitişi, *Cıl Oğuha* denen “Yıl Öküzü”nün boynuzlarının çıkması ve kırılmasıyla tasvir edilmektedir. Soğukların hissedilir derecede artması, öküzün ilk

boynuzunun çıkması; kışın tam anlamıyla gelmesi ise ikinci boynuzunun çıkmasıyla bağdaştırılır. Aynı şekilde soğukların hissedilir derecede azalması öküzün ilk boynuzunun kırılması; kışın tam anlamıyla gelmesi ise ikinci boynuzunun da kırılmasıyla bağdaştırılır. Öküzün boynuzu ile soğuk arasındaki ilişki bununla sınırlı değildir; boynuzun ucunun görünmesi, boynuzun ucunun düşmesi gibi merhaleleri de bulunmaktadır. Romanda “Yıl Öküzü”nden soğukların azalmaya başladığının ifade edildiği kısımda bahsedilmektedir:

Kış çok soğuk geçti. Keskin soğuk ruhlu Yıl Öküzü'nün kıvrımlı boynuzlarından biri kırıldı. Güneş her zamanki gibi uzuyor, ışığı parlıyordu. (s.107)

Bunların haricinde romanda, bir saatlik zaman dilimini ifade etmek için kullanılan “et pişirme” ibaresi de dikkati çekmektedir:

Peki, tamam, tıka, ne söylediyse Ketiriine'ye ulaştıracağım, dedi ihtiyar ve bir saat boyunca, bir etin pişme süresi kadar; Moloohoy Uybaan ile oradan buradan konuşup ayaklarını dinlendirdikten sonra gerisin geriye, şehre doğru söğüt ağacından değneğine dayanarak yola koyuldu. (s. 176)

Üç et pişirme süresi boyunca bir yerde beklemeden yürüyüp, çok yorulup terleyerek cüzzamların yaşadığı yerin dışındaki giriş kapısına geldiler. (s.147)

1.4. Din ve İnanç

Saha Türkleri geleneksel Göktanrı/Şamanizm inancının günümüzdeki ender temsilcilerindedir. Ancak Sibiryâ bölgesindeki diğer birçok Türk topluluğu gibi Hristiyanlık dinine de mensupturlar. Uzun yıllar yönetiminde kaldığı ve türlü misyonerlik faaliyetleri vb. başka etmenler neticesinde Hristiyanlıkla tanışan Sahalar, kendi geleneksel inançlarını terk etmeseler de Ortodoks Hristiyanlığının gereği olan inanç ve pratikleri de yerine getirmektedirler. Ancak burada kişiden kişiye değişen göreceli bir durumun bulunduğu belirtilmesi gerekir. Sahaların ne derece geleneksel inançlarına bağlı olduğu ne derece Hristiyanlık gereklerini uyguladıkları ayrı ve detaylı bir araştırma ile tespit edilebileceğinden burada sadece romandaki örneklerden hareketle durum tespiti yapılmaya çalışılmıştır.

Romanda, yukarıda belirtilen, Sahaların hem geleneksel inançlarına olan bağlılıkları hem de Hristiyanlık ibadetlerine iştirakleri açık bir şekilde ortaya konmaktadır. Geleneksel inançlarıyla ilgili *Tanrı Ayu Toyon*'a dualar edilmesi, diğer tanrı ve ruhların isimlerinin zikredilmesi, Yukarı ve Aşağı Dünyalardan bahsedilmesi; Hristiyanlıkla ilgili vaftiz etme, Noel kutlaması, aziz ve azize günlerinin anılması gibi örnekler Saha Türklerinin heterodoks özelliğini ortaya koymaktadır.

1.4.1. Geleneksel Saha İnanıcı

Sahalar, Rusların sistemli ve şiddetli Hristiyanlaştırma politikalarına yüzyıllar boyunca maruz kalsalar da geleneksel Türk inancıyla/şamanizmle olan bağla-

rını koparmamıştır. Günlük hayatta, halkın belleğinde önemli yer eden destan, efsane, masal gibi sözlü kültür ürünlerinde ve özel günlerinde bu inanca ait unsurlar her fırsatta dile getirilerek canlı tutulmuştur. Romanda her ne kadar Hristiyanlığa dair unsurlar öne çıksa da geleneksel inancın varlığı da görülmektedir. Geleneksel Saha inancı ile ilgili romanda yer alan örnekler şunlardır:

Sahaların geleneksel dini inançlarının yanı sıra toplum içerisinde kutsal yeri olan unsurların da eserde özel olarak vurgulandığı dikkat çekmektedir. Örneğin günlük yaşamlarında at bağlamaya yarayan *sergenin* Saha inanç sisteminde önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Eserde başkahramanlar *Kere Ketiriine* ve *Moloohoy Uybaan*'ın kendilerinden geriye unutulmayacak bir iz bırakmak istedikleri bölümde *sergeden* şu ifadelerle bahsedilir:

“Biraz kalın bir ağacı kesip buraya serge diksek nasıl olur?” - Serge yapıp dikmek iyi bir işaret olabilir ama insanlar onu bizim sevgimizin bir hatırası gibi görüp anlarlar mı, meçhul! (s. 210)

Eserde *Kıççık Miiterey*, yaptığı bir işin amacına ulaşmaması neticesinde, Saha inancına göre insanın kaderini tayin eden Tanrı *Cılğa Haan*'ın adını zikretmektedir:

Benim amacım gerçekleşmedi... Kutlama düzenleyip boşu boşuna masrafa girdim. Ne yapalım, Cılğa Haan'ın bize biçtiği kader böyleymiş. (s. 111)

İntihar etmenin çok büyük bir günah olduğu Saha inancından hareketle açıklanmıştır ve bu husus birkaç yerde daha tekrar edilmiştir. Saha inancına göre intihar edenlerin ruhu ne Yukarı Dünya'ya ne de Aşağı Dünya'ya kabul edilir:

Gerçi, böyle iyileşmez ağır bir hastalığa maruz kalmış biri, çektiği acılarına hafifletmek için intihar edebilirdi. Ancak onların intihar ederek dertlerinden, acılarından kurtulamayacakları şeklinde bir düşünce bizim anlayışımızda, inancımızda vardı. İntihar ederek ölen kişinin ruhunu Tanrı Aybit Ayu Toyon, Aşağı Dünya'nın kapısına gidip ruhunu kurtarmaz; onun ruhu, doğduğu Orta Dünya'da başıboş olarak gezer diye bir düşünce vardı. Farklı yerlerde intihar edenlerin ruhlarıyla ilgili insanların duyduğu, onların hoşuna gitmeyen, korktukları birçok olumsuz hikâyeye, rivayet vardı. Cüzzam hastalığına yakalanan hastalar, bir müddet yapayalnız ıssız ormanda, kulübelerinde ölecekleri günü bekleyerek dert ve sıkıntı çekerler ama ruhumuz kötü, başıboş bir melek olacak diye korktuklarından intihar etmezlerdi. (s. 31-32)

Ancak intihar ederse onun ruhunu Tanrı kabul etmeyeceği için sonsuza kadar kötü bir ruh olmaktan korkuyordu. Orta Bölüü kasabasında intihar eden birinin kötü bir ruh olup Taahaagar'ın ruhu adıyla anıldığını, beyaz atıyla etrafta dolaştığını duymuştu. Bunun haricinde, Cokuuskay şehri civarında, sevmediği biriyle zorla evlendirildikten sonra intihar eden bir kadının, o zamanki köyünün adı olan Bolugur ismiyle anıldığını, yine ruhunun etrafta dolaştığını İhtiyar Beceke anlatmıştı. Yaşlı kadınlardan, Suntaar köyünde yaşayan Suohalciya Tolbonnooh isimli güzel kızın, sevdiği işçi oğlandan zorla ayrılarak zengin birinin oğluna istemediği

hâlde verildiğini, kocasıyla birlikte oldukları gece kendini asarak intihar ettiğini, bu duruma dayanamayan kocasının da intihar ettiğini ve sonra sevdiği işçi oğlanın, Suohalcıya Tolbonnooh'un kendini astığını duyunca onun da kendini astığını; onların ruhlarının birlikte etrafta dolaştıklarını duymuştu. Onlar gibi kötü ruh olmak istemiyordu (s.98-99)

*Fakat tıka, insanın intihar edip ruhunu incitmesi de günahların en ağıridir. Bu yüzden intihar edenlerin ruhlarını **Yukarı Dünya** Tanrularından **Ayu Toyon** da **Aşağı Dünya**'dan **Aat Toyon** da kabul etmez, derler. Sonra intihar edip ölenlerin ruhları kötü ruh, daha sonra da şeytan olur derler. (s.160)*

1.4.2. Hristiyanlık

Romanda, Sahaların Hristiyanlıkla olan ilişkisini gösteren örnekler bulunmaktadır. Bunlardan biri, roman kahramanlarından İngiliz Hemşire Ketti Marsden tarafından yaptırılan cüzzam hastaları bakım merkezinde tedavi edilecek olan cüzzam hastası Sahalara ithafen şöyle bir ibare yer almaktadır:

*Bunların dışında, hastaların hepsi **Ortodoks Hristiyan**, çok küçük bir **kilise** ile **papazın** yaşayacağı ev. Ölenlerin tabutlarının, haçlarının hazırlanacağı atölye.” diye sıraladı Ketti Marsden Hanım. (s.38)*

Sahalar arasındaki cüzzam hastaları için yapılan bakım merkezindeki hastaların günlük rutinlerinin anlatıldığı kısımda yine tatil günlerinde kiliseye giderek ibadet ettiklerini örneklendiren Hristiyanlıkla ilgili ibareler yer almaktadır:

*Tatil günleri, cumartesi ve pazar günleri **kiliseye** giderek Tanrı'ya dua ediyorlar. (s.71)*

Bakım merkezinde yaşamlarını sürdüren birbirine âşık iki gencin evlilikleriyle ilgili bilgilendirmenin yapıldığı bölümde de Hristiyanlığa dair izleri bulmak mümkündür. İki cüzzam hastasının nikâhları kilisede kıyılmıştır.

*Onlara, güzel ve sıradan bir aile olmaları için **kilisede** nikâh kıyıldı. (s.90)*

Saha geleneksel kültürünün aktarıcısı ve bilge tip olarak romanda yer alan İhtiyar Beceke'nin kendi ölümünün ardından yapılması gerekenleri vasiyet ettiği ifadelerde de bu dine dair unsurlar görülmektedir:

*Ölüm haberimi duyduğunuzda, benim meleğim **Kutsal Süöder**'e 16 Mayıs'ta **kilisede mum dikin**... Beni hatırlayın! (s.172)*

Çalışmada bunların haricinde “Hristiyanlıkla İlgili Bayramlar ve Kutsal Günler” başlığı altında verilen örnekler, bu kısım için de veri teşkil etmektedir.

1.4.3. Vaftiz ve İsim Verme

Romanda Sahalar, Hristiyanlık esasları gereği yeni doğan çocuklarını kilisede vaftiz ettirmektedirler. Romanın başkahramanlarından *Kıççık Miiterey*, doğdu-

ğunda kilisede vaftiz olmuş ve Rus/Ortodoks ismi olan *Dmitriy İvanov* adını almıştır. Ancak Sahalar bu isimleri ya Sahacalaştırarak kullanmakta ya da bu isimler yerine farklı bir Sahaca isim kullanmaktadırlar. Dolayısıyla *Dmitriy* adı *Miiterey*, *İvanov* adı da *Uybanıap* olarak Sahacalaşmıştır. Fakat *Miiterey*'in, *Uybanıap*'ı hiç kullanmadığı, ona daimi surette *Kıççık Miiterey* dendiği belirtilmiştir. Bu anlamda Sahaların adlandırma geleneğinde kendi kültürlerini koruyup yaşatmaya çalıştıkları da dikkat çekicidir.

...Küület köyünde yaşayan Kıççık Miiterey'di. Bülüü kilisesinin doğum kayıtlarında adı, vaftiz adı olan Dmitriy İvanov şeklindeydi. Hem çocukken ve hem de büyüdükten sonra çevresindekiler ona hiç Uybanıap demediler. Kıççık veya Kıççık Miiterey dediler. (s.5)

Miiterey de kızını kilisede vaftiz ettirerek ona Rus/Ortodoks adı olan Ekaterina'nın Sahacalaşmış şekli olan Ketiriine ismini vermiştir. Vaftiz annesi, annesinin en yakın arkadaşı, Nilbaarıya Maarıya da ona "güzel" anlamına gelen Kere lakabını vermiş ve bu lakap daha sonra onun adı olmuştur.

Kıççık Miiterey kışın, 2 Aralık 1879 tarihinde, Bülüü şehrine giderek kızını kiliseye götürüp vaftiz ettirdi. Kızın vaftiz annesi Nilbaarıya Maarıya oldu. Vaftiz babası, kızın ne zaman doğduğunu sorup kilisenin doğum kaydı dosyasına yazdı. (s.9)

Vaftiz annesi Nilbaarıya Maarıya, kıza Ketiriine adının haricinde, güzel anlamına gelen Kere lakabını takmıştı. (s.9)

Biricik kızım doğduğunda sen onun güzel olacağını nasıl bildin?

- Çocuğun, ne kadar güzel biri olacağını biz Sahalar, önceden biliriz. Çocuğun doğumu ile birlikte büyüdüğünde nasıl görüneceği önceden kestirilip ona göre lakap takılır. Bu lakabı takanların hiçbiri yanılmamıştır. Sonra bu lakaplar onların daimî adı olur, dedi Nilbaarıya Maarıya.

Bu gerçekten de Sahalarda çok eski zamanlardan beri süre gelen bir durumdur. Bebeğin görünüşüne, yapısına bakılarak verilen lakaplar sonradan onların adları olur. Bunu hayretle karşılayabilirsiniz. Bu, Sahaların hislerinde var olan bir özelliktir. (s.10)

1.4.4. Hetedoroks Emarer

Eserde Sahaların eski ve yeni inanç sistemlerine dair unsurlar hetedoroks şekilde kullanılmıştır. Aşağıdaki pasajda, dua eden karakter hem Hristiyanlık hem de geleneksel inanç unsurlarını aynı bağlam içerisinde kullanmıştır:

Cahil ve zorlu hayatı olan halk, onu gönderdiğin, lütfedip gönderdiğin için eski Tanrı İsa Mesih'in yeryüzüne inip sıkıntılar çekerek kendisinin yarattığı insanları kurtardığı için ona şükranlarımızı sunuyoruz. Ve göğe doğru bakarak vaftiz olurken elimizi yüreğimize koyup onun parlak ışıkları bizim üstümüze vurdu,

diyoruz. Ey, **Tanrı Ayu!** Sen ki, acı çekenleri görensın, kurtaransın, sana nasıl karşılığını vereceğiz ve nasıl teşekkür edeceğiz, gök de yer de Çar'ımızdır! **Tanrı Ayu Toyon**, biz talihliyiz ki bu hanımefendiyi yaratmışsın, cüzzam hastalığını yok etmede onu bize rehber kıl efendimiz! (s.35-36)

Yukarıdakine benzer bir durum başkahramanlardan *Moloohoy Uybaan*'ın sevgilisine kavuşmak için kilisede yaptığı duada görülmektedir:

“...*Moloohoy Uybaan*, onların arasına girdi. O, aralarına girdiğinde bütün kalbiyle **Tanrı Ayu Toyon**'dan: “**Yaratan Tanrı Ayu Toyon!** Senin huzurunda çok fazla günah da suç da işlemedim! Yarattığın insanlara da **kutsal direklere** karşı da hiçbir kötülük yapmadım! Hiçbir suçum, günahım yok!” diye dudağıyla mırıldana mırıldana haça vurdu. Sonra devam etti: “**Yaratan Tanrı Ayu Toyon!** Beni buradan kurtar, çıkar veya sevgilim Kere Ketiriine ile görüştür! Bunu yaparsan ömrüm boyunca sana, **Tanrı Ayu Toyon**'a minnettar kalacağım!” diye mırıldana mırıldana tekrar **haça** vurdu. **Kiliseye** gidip **Tanrı**'dan yardım isteyince biraz ferahladı. **Tanrı**'nın izniyle sevgiliyle görüşeceğini düşündü (s. 91-92)

Sonuç

Eser üzerinde yapılan inceleme neticesinde öncelikle hayatın geçiş dönemlerinden ikincisi olarak kabul edilen evlilik geleneklerinde başlık parası/kalın isteme âdetinin romanın ana merkezinde bulunduğu, olay örgüsünün bu âdet çerçevesinde şekillendiğini belirtmek gerekir. Bunun yanı sıra romanda geleneksel Saha kültürüne dair çok sayıda unsur dikkat çekmektedir. Örneğin Saha kültüründe oldukça önemli bir yeri olan ve her yıl büyük bir coşku ve çeşitli etkinliklerle kutlanan bahar bayramı *ııtax/ıhtax*'a uzun pasajlarla birkaç bölümde yer verilmesi, her ne kadar kırsalda ve eski dönemde geçen bir konusu olsa bile, çağdaş edebiyatın geleneksel kültürden beslendiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra Eski Türk inancının günümüzdeki ender temsilcilerinden biri olan Sahaların yüzlerce yıl Hristiyanlık propagandasına maruz kalmasına rağmen geleneksel inançlarını da koruyup devam ettirdiği, romanın satırları arasında açıkça okunmaktadır. Farklı toplumların kültürel ve siyasi etkilerinin doğal bir sonucu olarak kabul edilebilecek heteredoks emareler de yazarın kaleminde hissedilmektedir. Bu durum bilhassa roman karakterlerinin dualarında Şamanizme ve Hristiyanlığa dair ikili kullanımlarla işlenmiştir.

Tüm bu özellikleriyle Nikolay Yakutskay tarafından kaleme alınan “Cüzzam ve Aşk” adlı eser, zengin Saha kültürüne geniş bir şekilde yer vermesi dolayısıyla hem çağdaş Saha edebiyatında hem de Türk Dünyası çağdaş edebî eserleri arasında önemli bir yere sahip olmaktadır.

Kaynakça

- Çeliktenyıldız, H. (2022). “Bir Büyük Türk Bayramı: İsiyah (İhıah)”. **Kardeş Kalemler**. S: 188, S. 77-83.
- Çolak, D. (2019). **Saha (Yakut) Türklerinin Kıs Debeliye Destanı Üzerine Bir Gramer İncelemesi**. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Killi, G. (2006). “Saha Cumhuriyetinde Dil Durumu Ve Saha Türkçesinin Konumu”. **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**. C:3, S: 2, S. 61-70.
- Pekarskiy, E.K. (1945). **Yakut Dili Sözlüğü**. İstanbul: Ebüzziya Matbaası.
- Yakutskay, N. (2022). **Cüzzam Ve Aşk**. Çev.: Doğan Çolak. Ankara: Bengü Yayınları.
- Yefremov, N.N. (2001). Natsional’no-Russkoye Dvuyazıçıye İ Gosudarstvenniy Status Yazıka Saha. **Respublika Kak Sub’yeft Federatsii: İtogi İ Perspektivi Federativnih Otnoşeniy**. Ss. 287-290. Yakutsk.